
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXII (2025), №3
s. 265-280
doi: 10.36121/azawadzki.22.2025.3.265

Arkadiusz Zawadzki
ORCID: 0000-0002-7413-7363
(Uniwersytet w Siedlcach)

Oblicza siedleckiej prasy „Solidarności” lat osiemdziesiątych

Streszczenie: Artykuł jest analizą tytułów prasowych wydawanych w Siedlcach w okresie „karnawału Solidarności” (1980–1981) oraz po wprowadzeniu stanu wojennego (1981–1989). Podkreśla różnorodność tematyczną oraz społeczne zaplecze poszczególnych wydawnictw, od pism studenckich i zakładowych po regionalne biuletyny NSZZ „Solidarność”. Wskazuje także na wpływ cenzury i represji na charakter wydawnictw podziemnych oraz ich rolę w budowaniu oporu wobec władz PRL. Tekst ukazuje ewolucję prasy niezależnej, od informacyjnej funkcji związkowej po bardziej publicystyczne i literackie formy w drugiej połowie dekad.

Słowa kluczowe: prasa niezależna, „Solidarność”, Siedlce, drugi obieg, Polska Rzeczpospolita Ludowa

The faces of the Siedlce “Solidarity” press in the 1980s

Annotation: The article is an analysis of press titles published in Siedlce during the “Solidarity carnival” (1980–1981) and after the introduction of martial law (1981–1989). It emphasizes the thematic diversity and social background of individual publications, from student and company magazines to regional bulletins of the “Solidarity” trade union. It also indicates the influence of censorship and repression on the nature of underground publications and their role in building resistance to the authorities of the Polish People’s Republic. The text shows the evolution of the independent press, from the information function of the union to more journalistic and literary forms in the second half of the decade.

Keywords: independent press, “Solidarity”, Siedlce, underground circulation, Polish People’s Republic

Wprowadzenie

Siedlce jako ośrodek wydawniczy prasy o zasięgu lokalnym ma długoletnie tradycje. Podkreślał ten fakt przed laty Arkadiusz Kołodziejczyk, dla którego badania nad prasą siedlecką i Południowego Podlasia stanowiły jeden ważniejszych kierunków badawczych¹. Nie jest więc zaskoczeniem, iż w latach 80-tych XX w. pojawiły się w Siedlcach tytuły prasowe związane z ruchem „Solidarności”. Należały one do wydawnictw niezależnych o zasięgu lokalnym. „Bibliografia niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976–1990” zawiera łącznie 39 obiektów pochodzących z tegoż miasta, z czego co najmniej 24 jest jednoznacznie i bezpośrednio powiązane z ruchem „Solidarności”². Liczby powyższe wskazują na stosunkowo liczną reprezentację, zważywszy na fakt, że Siedlce nie były ani dużym miastem, ani nie należały do wiodących ośrodków tworzącego się ruchu związkowego³. Dotychczas jednak problematyka prasy Solidarnościowej w Siedlcach albo ujmując szerzej – niezależnej, nie stała się przedmiotem kompleksowego opracowania. Artykuły Witolda Bobryka⁴, Dariusza Grzegorczyka⁵, Grzegorza Welika⁶, czy fragmenty pracy Agnieszki Andrzejewskiej⁷ nie wyczerpują zagadnienia. Niniejszy przyczynek również nie pretenduje do syntetyzującego ujęcia. Jego celem jest ukazanie różnorodności tematyki poruszanej na łamach prasy niezależnej w latach osiemdziesiątych w środowisku prowincjonalnym, znajdującym się na uboczu głównego nurtu wydarzeń.

¹ A. Kołodziejczyk, *Dwa wieki prasy podlaskiej, Uwagi metodologiczne i warsztatowe*, [w:] *Prasa Podlaska w XIX-XX wieku. Szkice i materiały*, t. I, red. D. Grzegorczyk i A. Kołodziejczyk, Siedlce 2000, s. 9-22.

² *Bibliografia niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976–1990. Indeksy*, oprac. S. Skwirowska, J. Podrugiel, Warszawa 2001. Bibliografia jest na bieżąco uzupełniana i dostępna w internetowej bazie Biblioteki Narodowej „Czasopisma polskie niezależna 1976-1990”, dostępnej pod adresem <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=22&IM=05&TX=&NU=01&WI=SIEDLCE> [dostęp 7.12.2024]. Kilka dodatkowych tytułów prawdopodobnie także powstawało w środowisku „Solidarności” lecz nie jest to nigdzie zaznaczone w treści, zwłaszcza, gdy zachowane zostały pojedyncze egzemplarze pism. Należy zaznaczyć, że wykaz „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990” nie jest kompletny (vide przyp. 12 i 13).

³ Dla porównania wg. Romana Wróblewskiego wśród 10 największych ośrodków prasy niezależnej z nieco szerszego okresu lat 1976-1990, na ósmym miejscu znalazł się Lublin z 157 tytułami, na dziewiątym Katowice z 143 tytułami i na dziesiątym Bydgoszcz z 100 tytułami. R. Wróblewski, *Charakterystyka liczbowa prasy niezależnej z lat 1976–1990*, [w:] *Papierem w system. Prasa drugoobiegowa w PRL*, red. M. Marcinkiewicz, S. Ligarski, Szczecin 2010, s. 161.

⁴ W. Bobryk, *Z minionych dni. Wspomnienia o niezależnej prasie siedleckiej w latach osiemdziesiątych*, [w:] *Prasa Podlaska w XIX-XX wieku. Szkice i materiały*, Tom I, red. D. Grzegorczyk i A. Kołodziejczyk, Siedlce 2000, s. 182-191.

⁵ D. Grzegorczyk, *Materiały bibliograficzne do historii prasy siedleckiej w latach 1944-1998*, [w:] *Prasa podlaska w XIX - XX wieku szkice i materiały*, t. 2, red. D. Grzegorczyk i A. Kołodziejczyk, Siedlce 2004, s. 61-84; idem, *Prasa siedlecka w latach 1944-1998*, [w:] *Prasa podlaska w XIX - XX wieku szkice i materiały*, t. 2, s. 46-60.

⁶ G. Welik, *Prasa województwa siedleckiego w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] *Prasa Podlaska w XIX-XX wieku. Szkice i materiały*, t. I, red. D. Grzegorczyk i A. Kołodziejczyk, Siedlce 2000, s.193-204.

⁷ A. Andrzejewska, *NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze – Oddział w Siedlcach. Kalendarium i wybór dokumentów. Część 1*, Siedlce 2015, s. 163-179.

Niezależną⁸ działalność wydawniczą prowadzoną w latach osiemdziesiątych należy podzielić na dwa główne podokresy. Naturalną cezurą jest data wprowadzenia stanu wojennego – 13 XII 1981 r.⁹, kiedy to w sposób niezwykle istotny zmieniły się warunki funkcjonowania redakcji tytułów prasowych oraz miejsc powielania nakładów. Powstałe ograniczenia wraz z ogólną sytuacją społeczną miały ogromny wpływ na treść publikowanych materiałów. Stąd też konieczność oddzielnego analizowania tytułów ukazujących się przed i po wprowadzeniu stanu wojennego.

Festiwal „Solidarności”

W pierwszym podokresie ukazywało się 16 pism pod szyldem „Solidarności” oraz 2 inne tytuły. Podstawą dla określenia tej liczby jest internetowy, aktualizowany w sposób ciągły wykaz „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990”¹⁰. Według niego jako pierwszy w Siedlcach pojawił się tytuł „Solidarność. Pismo NSZZ »Solidarność« przy WSR-P Siedlcach”. Pierwszy numer ukazał się 17 grudnia 1980 r. Kolejny 17 lutego 1981 r., a później pismo przyjęło nazwę „Głos Niezależnych. Pismo NSZZ »Solidarność« przy Wyższej Szkole Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach”. W styczniu 1981 r. zaczęło się ukazywać pismo „Odnowa”, możliwe, że najważniejszy tytuł ukazujący się w Siedlcach w okresie przed stanem wojennym¹¹. Towarzyszyły mu dwa dodatki, ukazujące się nieregularnie: „Odnowa. Dodatek literacki” i „Odnowa. Dodatek wieś samorządowa” (zob. przyp. 10). Jeszcze w pierwszym kwartale 1981 r. pojawiły się dwa pisma zakładowe „Biuletyn Informacyjny. NSZZ »Solidarność« przy WLKS »Mostostal« Siedlce” i „Niezależni. Pismo przy Odlewni Staliwa »Stalchemak« w Siedlcach”. W maju 1981 r. zaczął ukazywać się „Serwis Bieżący” wydawany przez NSZZ „Solidarność” Oddz. w Siedlcach. Do listopada wydano 50 numerów biuletynu, co jest największą liczbą numerów spośród siedleckich pism w okresie karnawału „Solidarności”.

Kolejnym momentem, kiedy działalność wydawniczo-prasowa na terenie Siedlec została zintensyfikowana była jesień 1981 r. Czynnikiem inspirujący był I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność” odbywający się 5-10 września i 26 września - 7 października 1981 r. w Warszawie, a przede wszystkim wzmagająca się fala protestów społecznych. Na szczególną uwagę należy zwrócić na rosnącą aktywność środowiska

⁸ Termin „niezależny” w odniesieniu do wydawnictw prasowych jest terminem szerszym niż „solidarnościowy”, odnoszący się do pism, w których wyraźnie zaznaczono związki z NSZZ „Solidarność” (w podtytule, albo w opisie czasopisma). W artykule jednak często stosuje się oba terminy zamiennie jako synonimy. W sytuacji, gdy jest inaczej, w tekście zostało to wyraźnie zaznaczone.

⁹ Dziennik Ustaw 1981 nr 29 poz. 155, Uchwała Rady Państwa z dnia 12 grudnia 1981 r. w sprawie wprowadzenia stanu wojennego ze względu na bezpieczeństwo państwa.

¹⁰ Można zastanawiać się nad trafnością kryteriów wyodrębniania poszczególnych tytułów zastosowanych przy sporządzaniu wykazu „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990”. Szereg pism miało bowiem tytuł, a zwłaszcza podtytuł często zmieniający się, a ponadto funkcjonowały różne dodatki do pism. Tak było na przykład w przypadku siedleckiej „Odnowy”, która miała dodatek „Wieś samorządowa” oraz „dodatek literacki”. Obydwa dodatki zostały potraktowane w wykazie jako odrębne tytuły czasopism. Dla rozważań podjętych w niniejszym artykule jest to jednak sprawa drugorzędna.

¹¹ W. Domagalski, NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze, [w:] NSZZ Solidarność 1980-1989, t. 5, Polska Środkowo-Wschodnia, pod red. Ł. Kamińskiego i G. Waligóry, Warszawa 2010, s. 286.

rolniczego. Pojawiły się aż 4 tytuły. „Biuletyn Związkowy Wojewódzkiego Zarządu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych »Solidarność« dla Województwa Siedleckiego” ukazywał się od początku września do 15 października 1981 r. W listopadzie (po 18) wydano jeden numer pisma „Z Kosą. Biuletyn Ogólnopolskiego Komitetu Akcji Protestacyjnej NSZZ RI »Solidarność« w Siedlcach”, a następnie publikowano „Komunikat”¹² z każdego dnia trwającej w Siedlcach akcji protestacyjnej rolników. Niewykluczone, że został zastąpiony kolejnym dziennikiem: „Serwis Informacyjny Ogólnopolskiego Komitetu Protestacyjnego w Siedlcach”, którego ostatni numer wydano 11 grudnia 1981 r. Pozostałymi pismami były „Serwis Informacyjny NZS WSR-P” i jego kontynuacja „Nierzeczywistość. Strajkowy biuletyn informacyjny WSR-P w Siedlcach” wydawane przez studentów tej uczelni oraz „Komunikat Rzecznika Prasowego MKS NSZZ »Solidarność« Oddział Siedlce”¹³. W październiku 1981 r. ukazała się też jednodniówka „Pielgrzym Podlasia”.

Publikacje prasowe innych organizacji politycznych reprezentowane były przede wszystkim przez niezależne pisma „Młoda Myśl” oraz „ABC”. Obydwa tytuły związane były z Ruchem Młodej Polski¹⁴.

Przedstawione zestawienie wydawnictw prasowych ukazujących się w Siedlcach na przestrzeni niespełna roku – od 17 grudnia 1980 r. do 13 grudnia 1981 r. – przedstawia się nader imponująco. W mieście liczącym pięćdziesiąt kilka tysięcy mieszkańców ukazywało się łącznie 18 tytułów, niektóre wprawdzie jednorazowo, ale co interesujące, powstałych w różnych środowiskach. Wyróżnić należy tutaj środowisko studentów Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach (4 tytuły), środowisko rolników (4 tytuły), pracowników przedsiębiorstw produkcyjnych (2 tytuły) oraz NSZZ „Solidarność” Oddział w Siedlcach¹⁵ (6 tytułów), a także środowisko Ruchu Młodej Polski (2 tytuły). Każda otoczenie prezentowała treści dopasowane do własnych potrzeb. Wiele zależało również od celów i zadań jakie stawiano poszczególnym rodzajom pism. Inne zadania miały bowiem dzienniki informacyjne, a inne oficjalny organ prasowy struktur wojewódzkich NSZZ „Solidarność”.

Najłatwiej scharakteryzować biuletyny i serwisy publikowane jesienią 1981 r. w ramach prowadzonych przez rolników akcji protestacyjnych. Początkowo miały

¹² „Komunikat” nie jest uwzględniony w wykazie „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990”, natomiast 9 numerów „Komunikatu” znajduje się w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu w Siedlcach (dalej BG UwS).

¹³ Tytuł powyższy również nie jest obecny w wykazie „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990” Biblioteki Narodowej. 5 numer z 6 listopada 1981 r. znajduje się w zbiorach BG UwS. Informacje o tym piśmie zawiera także praca A. Andrzejewskiej, op. cit., s. 168-169.

¹⁴ Odrębność Ruchu Młodej Polski i czasopism wydawanych pod jego szyldem wynika ze starszeństwa w stosunku do powołania do życia NSZZ „Solidarność”. Trzeba jednak zaznaczyć, iż wielu członków Ruchu Młodej Polski włączyło się w działalność „Solidarności” po jej powstaniu, chociaż w organach prasowych zachowywano własną linię ideowo-polityczną. A. Lewandowski, *Ruch Młodej Polski. Historia i współczesne reminiscencje*, „Historia i polityka”, 2009 nr 1(8) s. 48-49.

¹⁵ NSZZ „Solidarność” Oddział w Siedlcach jako struktura wojewódzka, ponadzakładowa, skupiała większość zakładowych organizacji NSZZ „Solidarność” w województwie siedleckim, jak i reprezentowała członków niezrzeszonych. Od 13 października 1980 r. do 21 lutego 1981 r. występowała jako Międzyzakładowy Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność” „Ziemia Podlaska”. A. Andrzejewska, op. cit., s. 41-42, 67-68.

one formułę wydawnictw nieregularnych, aby na przełomie listopada i grudnia 1981 r. stać się dziennikiem. Taki charakter miał „Serwis Informacyjny Ogólnopolskiego Komitetu Protestacyjnego w Siedlcach”¹⁶. Z tej przyczyny jego objętość poszczególnych numerów wynosiła zaledwie 2 strony i zawierała uchwały komitetu strajkującego, apele do mieszkańców Siedlec, relacje z rozmów prowadzonych przez strajkujących z rządem, przesłanie Lecha Wałęsy do protestujących oraz instrukcję strajkową. W każdym z nich była

Nieco inaczej pod względem zawartości prezentował się jedyny numer pisma „Z Kosą. Biuletyn Ogólnopolskiego Komitetu Akcji Protestacyjnej NSZZ RI »Solidarność« w Siedlcach”¹⁷. Będąc pierwszym wydaniem po rozpoczęciu akcji protestacyjnej rolników tytułem zawierał opis całej sytuacji łącznie z zajęciem pod okupację budynku organizacji młodzieżowych w Siedlcach, wyszczególnieniem postulatów protestujących, kroniką wydarzeń z dni od 5 do 18 listopada 1981 r. (od rozpoczęcia protestu do momentu wydania pisma) oraz pewnych propozycji dotyczących przełamania kryzysu żywnościowego. Nie zawierał natomiast informacji z „zewnątrz” poza słowami wsparcia dla strajkujących płynącymi z kraju. Posiadał też większą objętość – 12 stron.

Czasopisma środowiska studenckiego stanowiły bardziej zróżnicowaną grupę. Wpływał na to czas, w którym je publikowano. Pomimo krótkiego okresu festiwalu „Solidarności”, warunki redagowania pism na jego początku i w końcowych miesiącach znacznie się różniły. Na początku ważnym zagadnieniem były kwestie zorganizowania struktur związkowych. Stąd też szereg artykułów poświęcono sprawom organizacyjnym, a także ideowo-programowym. Jednak już w pierwszym numerze „Solidarność. Pismo NSZZ »Solidarność« przy WSR-P Siedlcach” dołączono dodatek specjalny w całości poświęcony sylwetce Czesława Miłosza. Wiosną 1981 r. większą część numerów 6 i 7 „Głosu Niezależnych. Piśmie NSZZ »Solidarność« przy Wyższej Szkole Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach”¹⁸ poświęcona została wyborom rektora Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej. Niemniej na pierwszej stronie zamieszczono informacje, którymi żyła wówczas cała Polska, a mianowicie w numerze majowym (6) o zamachu na Jana Pawła II, a w czerwcowym (7) o śmierci prymasa Stefana Wyszyńskiego.

Poza materiałami dotyczącymi bezpośrednio środowiska siedleckiej uczelni w „Głosie Niezależnych” znajdowały się teksty historyczne i publicystyczne. Przez kilka numerów ukazywał się artykuł biograficzny o Józefie Piłsudskim, w numerze 8 z 15 lipca obszerne kalendarium wydarzeń marca 1968 r., w numerze 9 z 15 sierpnia

¹⁶ „Serwis Informacyjny Ogólnopolskiego Komitetu Protestacyjnego w Siedlcach” nr 22, 24-27 z 1, 4-6 i 11. 12. 1981 r. https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dterms_accessRights}dterms_accessRights%3A%22Dost%C4%99p%20otwarty%22&q=Serwis%20Informacyjny%20Og%C3%B3lnopolskiego%20Komitetu%20Protestacyjnego%20w%20Siedlcach [dostęp 17.12.2024].

¹⁷ „Z Kosą. Biuletyn Ogólnopolskiego Komitetu Akcji Protestacyjnej NSZZ RI »Solidarność« w Siedlcach” Nr 1/11/81, Siedlce, s. 1-12. Biblioteki cyfrowej Ośrodka KARTA, <https://dlibra.karta.org.pl/dlibra/doccontent?id=24308> [dostęp 17.12.2024].

¹⁸ „Głos Niezależnych. Pismo NSZZ »Solidarność« przy Wyższej Szkole Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach” nr 6 z 20 maja 1981 r. i nr 7 z 4 czerwca 1981 r. Biblioteka cyfrowa Ośrodka KARTA <https://dlibra.karta.org.pl/dlibra/publication/18351#structure> [dostęp 19.12.2024]. W zbiorach BG UwS znajdują się numery 2-12.

esej o poznańskim czerwcu 1956 r. Poruszano tematy nurtujące całe społeczeństwo, na przykład problem aborcji, kwestie związkowe, relacje z kraju i z zagranicy. Na przykład w czerwcu ukazał się nawet specjalny dodatek „Serwis Informacyjny” zawierający Stosunkowo niewiele miejsca poświęcano informacjom z Siedlec, czyli bezpośredniego otoczenia uczelni.

Dwa pisma studenckie, a właściwie informatory, które ukazały się jesienią 1981 r.¹⁹, tworzone były już w innej rzeczywistości. Narastający spór pomiędzy władzami krajowymi a środowiskiem akademickim spowodował, że Niezależne Zrzeszenie Studentów WSR-P uznało za stosowne informowanie na bieżąco o sytuacji siedlecką społeczność studencką, w tym między innymi o ogłoszonym 16 listopada 1981 r. pogotowiu strajkowym. Wraz z rozpoczęciem protestu rozpoczęto wydawanie informatora „Nierzeczywistość” zawierającą podobną treść, czyli relacje z przebiegu protestów studenckich na innych uczelniach kraju, uchwały wieców i komitetów strajkowych, sprawozdania z przebiegu rozmów ze stroną rządową, sprawozdania z przebiegu prac nad nową ustawą o szkolnictwie wyższym.

Ciekawą inicjatywą było wydawanie w Siedlcach pism zakładowych. Przygotowane były one w największych wówczas przedsiębiorstwach miasta, czyli „Mostostalu” i „Stalchemaku”. Były to jednocześnie jedyne czasopisma publikowane przez zakładowe komitety „Solidarności” na terenie całego województwa siedleckiego. Jako pierwsze, już 30 stycznia 1981 r., pojawiło się pismo „Niezależni. Pismo przy Odlewni Staliwa »Stalchemak« w Siedlcach”²⁰. Miało za zadanie informowanie załogi o problemach i sposobach ich rozwiązywania w środowisku zakładu, o pracach Komisji Zakładowej, a także o ważniejszych wydarzeniach w kraju z krótkim komentarzem. Łącznie ukazały się co najmniej trzy numery pisma. Niemal równocześnie redagowano „Biuletyn Informacyjny. NSZZ »Solidarność« przy WLKS »Mostostal« Siedlce”²¹. Zawierał on sprawozdania z posiedzeń Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność”, ważniejsze informacje o sytuacji w przedsiębiorstwie oraz informacje związkowe z terenu kraju. W kolejnych numerach pojawiały się też wiersze oraz teksty piosenek.

Kolejnym środowiskiem, które podjęło trud wydawanie własnych tytułów prasowych były struktury ponadzakładowe NSZZ „Solidarność” w Siedlcach. Najważniejsza ich pozycją wydawniczą było czasopismo „Odnowa”. Ukazało się łącznie 17 numerów tego tytułu²², a ponadto trzy numery „Odnowa. Dodatek literacki” i jeden numer „Odnowa. Wieś samorządowa”²³. Już sam fakt przygotowania dodatków do-

¹⁹ „Serwis Informacyjny NZS WSR-P” nr 1 z 16 listopada 1981 r. i nr 2 z 17 listopada 1981 r., zbiory BG UwS. „Nierzeczywistość. Strajkowy biuletyn informacyjny WSR-P w Siedlcach” nr 4-7, Biblioteka cyfrowa Ośrodka KARTA <https://dlibra.karta.org.pl/dlibra/results?q=Nierzeczywisto%C5%9B%C4%87.+Strajkowy+biuletyn+informacyjny+WSR-P&action=SimpleSearchAction&type=-6&p=0> [dostęp 19.12.2024].

²⁰ „Niezależni. Pismo przy Odlewni Staliwa »Stalchemak« w Siedlcach”, nr 1-3, 30 styczeń, 19 luty, 14 kwiecień 1981, zbiory BG UwS.

²¹ „Biuletyn Informacyjny. NSZZ »Solidarność« przy WLKS »Mostostal« Siedlce”, nr 1-3, 5 1981 (brak daty dziennej, numer 3 ukazał się z datą 29 kwietnia, a numer 5 z data 5 czerwca 1981 r.), zbiory BG UwS.

²² „Odnowa”, nr 1-17, (1 styczeń – 10 października) 1981, BG UwS.

²³ Cf., przyp. 10.

wodzi o szerokim spektrum zainteresowań osób redagujących czasopismo. Przede wszystkim jednak daje świadectwo jak rozumiano w kręgu redakcji „Odnowy” zadania stojące przed prasą związkową. A rozumiano je bardzo szeroko. Należy przy tym zauważyć, iż powyższy tytuł był organem prasowym struktur ponadzakładowych „Solidarności”, w związku z czym niejako predysponowanym był do poruszania zagadnień dotyczących właściwie całej społeczności Siedlec, a nawet i województwa siedleckiego.

Pierwszy numer „Odnowy” wydany 1 stycznia 1981 r. w większości poświęcony informacjom o sytuacji organizacji związkowych na terenie Siedlec i województwa. Podobnie, kilka następnych. Poszczególne numery wydawano nieregularnie, do wiosny ukazało się 6 z ogólnej liczby 17, ostatni wydany został 10 października. Często posilkowano się przedrukami z innych tytułów czasopism „Solidarności”, zarówno jeżeli chodziło o krótkie teksty typowo informacyjne, jak i obszerniejsze artykuły typu „Bracia Kowalczykowie: Stefana Niesiołowskiego²⁴ czy „Homilia Ojca Świętego Jana Pawła II wygłoszona przez kardynała Fr. Macharskiego nad trumną Prymasa Polski na Pl. Zwycięstwa”²⁵. Tematyka religijna obecna była właściwie w każdym numerze pisma, a numer 15 poświęcono w całości kardynałowi Stefanowi Wyszyńskiemu. Nie brakował publicystyki w postaci opinii, polemik, komentarzy. Publikowano przemówienia działaczy „Solidarności” wygłaszane w miejscowościach regionu²⁶. Były też wywiady, w tym wywiad z Zygmuntem Goławskim²⁷, działaczem antykomunistycznym, aresztowanym w listopadzie 1980 r. i zwolnionym w maju 1981 r. po ogólnopolskiej akcji protestacyjnej, również nagłaśnianej na łamach „Odnowy”. Obecne była oczywiście informacje bieżące z kraju, jak i z regionu działania siedleckiej „Solidarności”. Wśród informacji drukowano na bieżąco uchwały, stanowiska, decyzje różnych struktur związkowych (zakładowych i ponadzakładowych), w tym dotyczących ważnych kwestii społecznych, wychodzących poza zakres kompetencji komisji zakładowych. Przykładem może być nagłaśniany problem alkoholizmu²⁸ albo kwestia przeznaczenia wykańczanych budynków biurowych na potrzeby służby zdrowia w Siedlcach²⁹. Niezwykle interesująco przedstawiał się materiał, który ostatecznie nie został opublikowany, a zatytułowany „Do byłych kolegów po fachu - spowiedź kapusia”. Jest to jedyny przypadek, gdy wydawany pod szyldem „Solidarności” tytuł pisma związkowego do użytku wewnętrznego został oceniony. W zamian na stronie 3 widniała biała plama, natomiast przy kolportażu do numeru

²⁴ „Odnowa” nr 4 z 28 lutego 1981 r., s. 2.

²⁵ „Odnowa” nr 14 z 10 czerwca 1981 r., s. 1.

²⁶ Na przykład Andrzeja Czумы na stadionie „Pogoni” w Siedlcach 3 maja 1981 r., „Odnowa” nr 10 z 10 maja 1981 r., s. 3; Jana Kułaja z 25 maja 1981 r. z Sokołowa Podlaskiego, „Odnowa” nr 14 z 10 czerwca 1981 r., s. 2.

²⁷ W. Charczuk, Goławski Zygmunt Michał, [w:] *Słownik biograficzny Potudniowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza*, t. VIII, Siedlce 2022, s. 48-53.

²⁸ *Pismo Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” przy Siedleckim Przedsiębiorstwie Budownictwa Przemysłowego w dziale Serwis informacyjny*, „Odnowa” nr 4 z 28 lutego 1981 r., s. 8. *Pismo w sprawie reglamentacji alkoholi*, „Odnowa” nr 10 z 10 maja 1981 r., s. 6.

²⁹ *Uwagi na temat przedstawionych przez wojewodę siedleckiego propozycji zagospodarowania i wymiany niektórych pomieszczeń na terenie miasta Siedlce*, „Odnowa” nr 6 z 8 marca 1981 r., s. 3.

dołączana piła strona maszynopisu z wyżej wymienionym materiałem. Treść artykułu prezentowała omówienie zadań jakie stawiano przed tajnymi współpracownikami Służby Bezpieczeństwa wraz z cennikiem za poszczególne „usługi”. Była ona na tyle niewygodna dla ówczesnych władz, że pomimo ustaleń dotyczących swobody publikowania w pismach związkowych ostatecznie nie dopuszczono do wydrukowanie powyższego tekstu.

Dość charakterystyczną rzeczą w „Odnowie” było zamieszczanie w każdym numerze pisma (poza numerem 1) okolicznościowych wierszy i fraszek. Zacięcie literackie redakcji przeobraziło się w wydanie trzech numerów „Odnowy. Dodatku literackiego” złożony z wierszy, humoresek, recenzji, ale i tekstów historycznych i kulturalnych. Natomiast opublikowanie jedynego numeru „Odnowy. Wieś samorządowa”³⁰ wiązało się z problemami w zarejestrowaniu „Solidarności Wiejskiej”. Zawierał on odezwy siedleckich komitetów zakładowych ze słowami poparcia dla rolników indywidualnych, analizę sytuacji na wsi pod względem funkcjonowania organizacji rolniczych oraz pokazywał przykład niegospodarności w Siedlcach, gdzie przy niedoborach nabiału w sklepach Zakłady Mleczarskie w Siedlcach wylały 2400 litrów mleka na zrobienie białego podłoża na lodowisku³¹.

Innym pismem ukazującym się pod egidą NSZZ „Solidarność” Oddział w Siedlcach był „Serwis Bieżący”. Od 21 maja do 17 listopada 1981 r. wydano 50 numerów tego tytułu mającego za zadanie przekazywanie informacji o sytuacji w kraju oraz w organizacjach związkowych na terenie województwa siedleckiego. Można przypuszczać, że w tym zakresie przejął częściowo rolę „Odnowy”, pojawiając się nieregularnie co kilka dni, a czasem nawet codziennie. W podobnym celu informacyjnym ukazywały się jeszcze dwa tytuły: „Serwis Informacyjny MKS Siedlce”³² oraz „Komunikat Rzecznika Prasowego MKS NSZZ »Solidarność« Oddział Siedlce”³³. Okoliczność wydawania jednego i drugiego pisma powiązane były z przygotowywanymi akcjami strajkowymi w marcu (pierwszy tytuł) i październiku/listopadzie (drugi tytuł) 1981 r. Zakres tematyczny przekazywanych informacji dotyczył głównie kwestii strajkowych – instrukcje strajkowe, przebieg negocjacji, uchwały poparcia i akcesy do strajku poszczególnych komitetów zakładowych, ostrzeżenia o prowokacjach itp. Należy również wspomnieć o jednodniówce „Pielgrzym Podlasia”³⁴ firmowanej przez NSZZ RI „Solidarność i NSZZ Emerytów i Rencistów „Solidarność”, wydanej z okazji pielgrzymki rolników indywidualnych na Jasną Górę w październiku 1981 r. Znajdowały się w niej teksty religijne, między innymi Akt Oddania Matce Bożej.

Ukazujące się w Siedlcach tytuły Ruchu Młodej Polski nie miały powiązań z ruchem związkowym i nie zawierały w związku z tym wiele treści dotyczących organizującej się „Solidarności”. Nastawione były na dostarczanie czytelnikom wiedzy

³⁰ „Odnowa. Wieś samorządowa” nr 1 z 1 lutego 1981 r., s. 1-4.

³¹ *Mleko na lodowisku*, ibidem, s. 2.

³² „Serwis Informacyjny MKS Siedlce” z dnia 28 marca 1981 r., godz. 7.30. Zbiory BG UwS.

³³ „Komunikat Rzecznika Prasowego MKS NSZZ »Solidarność« Oddział Siedlce”, nr 5 z 6 listopada 1981 r. Zbiory BG UwS.

³⁴ „Pielgrzym Podlasia”, jednodniówka 17/18 października 1981 r, Siedlce, s. 1-5. Biblioteka cyfrowa Ośrodka KARTA

nieobecnej w oficjalnym obiegu informacyjnym. W bardzo obszernym (33 strony) jedynym numerze „ABC” zamieszczono między innymi poezje Jarosława Iwaszkiewicza i Czesława Miłosza, fragmenty tekstów Romana Dmowskiego, opowiadanie Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, ale i list Engelsa do Marksa. Były pismami nielegalnymi nawet w okresie od porozumień sierpniowych do wprowadzenia stanu wojennego, co wiązało się z dodatkowym ryzykiem³⁵. Stanowiły także dowód istnienia w Siedlcach innych poza „Solidarnością” niezależnych ośrodków aktywnych wydawniczo.

Działalność nielegalna

Okres po 13 grudnia 1981 r. jest znacznie trudniejszy do scharakteryzowania. Wprowadzenie stanu wojennego spowodowało, że dotychczasowe prasowe ośrodki wydawnicze w Siedlcach zostały spacyfikowane i sparaliżowane. Część osób zaangażowanych w redagowanie czasopism niezależnych została internowana, część musiała się ukrywać, a sama publikacja druków spoza oficjalnego obiegu została całkowicie wyjęta spod prawa. Zdelegalizowano również NSZZ „Solidarność”, rozbijając jej struktury organizacyjne. Spowodowało to, że zniknął ogólnie rozpoznawalny szyld, pod którym ukazywało się większość tytułów prasy niezależnej. Sam okres między rokiem 1982 a 1989 też nie był jednolity. Inne warunki panowały w miesiącach obowiązywania stanu wojennego, nieco łagodniejsze po 22 lipca 1983 r., a całkowicie odmienne w 1988 i 1989 r. Wydaje się, że również zachowany materiał źródłowy nie został dotychczas wystarczająco rozpoznany. Wszystkie czynniki sprawiają, że analiza może być traktowana jedynie jako punkt wyjścia do dalszych badań. Z uwagi na szczupłość miejsca w analizie pominięto w niej część czasopism wydawanych w okresie 1989-1990³⁶, które właściwie można traktować jako tytuły przynależne do okresu transformacji ustrojowej.

Po wprowadzeniu stanu wojennego, prasa niezależna miejscowej proveniencji pojawiła się w Siedlcach zaraz na początku 1982 r. Jako pierwszy ukazał się tytuł „Wiadomości Podlaskie”³⁷, który stał się jednocześnie najdłużej wydawanym pismem i o największej liczbie numerów. Łącznie wydano ich 97 (w tym dwa podwójne). „Wiadomości Podlaskie” były właściwie biuletynem informacyjnym, o czym zresztą zawiadamiał podtytuł. Miały na celu dostarczać informacje o działalności opozycyjnej na terenie kraju oraz w na obszarze regionu siedleckiego. Drukowano apele do społeczeństwa o podejmowanie działań przeciwko reżimowi, podawano zalecenia w jaki sposób zawiązywać tajne komisje zakładowe, nawiązywać kontakt z innymi ogniwami

³⁵ Wydanie 1 numeru „ABC” nie odbyło się bez przeszkód bowiem w maju 1981 r. część nakładu została skonfiskowana podczas rewizji i ostatecznie numer udało się wydać w sierpniu 1981 r.. A. Andrzejewska, op. cit., s. 177.

³⁶ Według katalogu „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990” w latach 1989-1990 w Siedlcach ukazywały się: „Gazeta Wyborowa” (18 maja 1989 r. – jeden numer); „Siedlecki Szept Ludu” (listopad 1988 r. – listopad 1990 r.); „NOS” (styczeń 1989 r. – kwiecień 1990 r.); „Biuletyn NZS WSRP Siedlce” (30 czerwiec 1989 r.); „Jednodniówka Studencka” (3 lipiec 1989 r.); „Naprzód” (czerwiec 1989 r. – styczeń 1990 r.); „Nasz Czas” (październik 1989 r. – grudzień 1990 r.); „Do-NOS-ik” (listopad 1990 r.).

³⁷ „Wiadomości Podlaskie. Biuletyn informacyjny NSZZ »Solidarność« Region Mazowsze Oddział Siedlce i NSZZ »Solidarność« Rolników Indywidualnych”. Numery 2, 4, 14, 21, 23, 24-25, 27, 28, 31, 34, 35-38, 50/51, 52, 65, 69, 72-81, 83-89, 91, 93, 95, 97-98 znajdują się w zbiorach BG UwS.

mi związku oraz wydawnictwami podziemnymi w celu pomocy w kolportażu materiałów. Dużo miejsca poświęcono wiadomościom o internowanych i formom pomocy dla nich samych, jak i dla ich rodzin. Komentowano i podkreślano łamanie praw człowieka przez dekrety stanu wojennego, publikując wszelkie dostępne informacje o przypadkach represji, aresztowaniach, pobiciach itp. Często były to przedruki z innych podziemnych czasopism, głównie z „Tygodnika Mazowsze”, ale nie brakowało też informacji z regionu. W numerze 31 z 21 kwietnia 1982 r. informowano o zabiciu w Białej Podlaskiej przez patrol wojskowy 19-letniego Wojtka Cieleckiego³⁸. Komunikowano o włączeniu się Kościoła w akcję pomocy represjonowanych. Zalecano jako formę biernego protestu wystawianie w oknach świeczek 13 każdego miesiąca, bojkotowanie kin, telewizji i oficjalnej prasy. W późniejszym okresie publikowano wspomnienia z pobytu w miejscach internowania³⁹, przedrukowywano wiersze o tematyce patriotycznej, teksty pieśni. Publikowano także dane konfidentów i donosicieli. Charakter informacyjny pisma utrzymał się do końca jego wydawania.

Innym tytułem ukazującym się pod szyldem oddziału siedleckiego „Solidarności” był „Informator. »Solidarność« Siedlce”. Ukazywał się on od listopada 1984 r. do końca lata 1986 r. Publikowano w nim teksty historyczne, materiały z zakresu nauki społecznej kościoła, polemiki, wywiady, fragmenty dokumentów władz PRL-u, zapowiedzi uroczystości religijnych i religijno-patriotycznych. Ważną częścią pisma były informacje bieżące z kraju, z zagranicy oraz lokalne, jak na przykład wizyta funkcjonariusza SB w parafii pod wezwaniem św. Józefa w Siedlcach z protestem przeciwko rozpowszechnianiu nielegalnych fotografii zmasakrowanego ks. Józefa Popieluszki oraz prowadzenia działalności konspiracyjnej przez organizowanie oaz dla młodzieży. Funkcjonariusz zainteresował się też ulepionym przed lekcją religii przez dzieci bałwanem z podpisem Urban, a zwłaszcza brakiem reakcji jednego z księży, co uznał za działalność polityczną⁴⁰. W numerach zamieszczano także podziękowania dla darczyńców dokonujących wpłat, dzięki którym można było wydawać pismo.

Drugim ośrodkiem wydawniczym, jeżeli można użyć takiego sformułowania dla okresu po 13 grudnia 1981 r., był Komitet Oporu Społecznego. Jego najważniejszym tytułem było „Metrum” występujące w katalogu „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990” w trzech odsłonach. Pierwszym i najważniejszym było po prostu „Metrum”, dwutygodnik ukazujący się od 20 listopada 1983 r. do 14 stycznia 1987 r.⁴¹. Numerów było tylko 62 z uwagi na utrudnienia wynikające z konspiracji. W piśmie zamieszczano artykuły historyczne dotyczące historii najnowszej, wywiady z działa-

³⁸ *WRONa nadal morduje*, „Wiadomości Podlaskie” nr 31 z 4 kwietnia 1982 r., s. 2. W tym samym numerze informowano o zatrzymaniu w Sokołowie Podlaskim w przeciągu miesiąca (od 13 marca do 13 kwietnia 1982 r.) około 50 osób, aresztowaniu Zygmunta Gołaskiego, rewizji u Teresy Sasin i jej internowaniu.

³⁹ *Pierwszy miesiąc w Zależu*, „Wiadomości Podlaskie” nr 38 z 24 czerwca 1982 r., s. 2-3.

⁴⁰ „Informator »Solidarność« Siedlce” maj 8/85, s. 3.

⁴¹ Najbardziej kompletny zbiór numerów dwutygodnika „Metrum” znajduje się w zbiorach BG UwS. Zawiera on numery 1-10, 12-52, 56-59, 61-62. Numery 11, 53-55, 60 są dostępne w zbiorach Biblioteki cyfrowej Ośrodka KARTA <https://dlibra.karta.org.pl/dlibra/publication/4849#structure> [dostęp 26.12.2024].

czami opozycji, publicystykę, recenzje i fragmenty książek, wiersze, apele, oświadczenia, relacje z rozpraw sądowych i oczywiście bieżące informacje dotyczące sytuacji w świecie, kraju i w regionie. Dołączano odezwy i cegiełki przeznaczone na zbieranie funduszy na druk. Wyraźnie widoczny jest ewolucja wyobrażenia jak powinno wyglądać wydawnictwo prasowe. W jubileuszowym, 50-tym numerze „Metrum” zamieszczono tekst, wskazujący na istnienie co do tego różnych poglądów w gronie samych osób redagujących pismo. Fragment warty jest przytoczenia. „[...] Więc teraz, kiedy wreszcie mogę się spokojnie wypowiedzieć (w dyskusjach to mi nie dają, zawsze zakrzyczą), to powiem, nareszcie powiem, co ja o tym wszystkim myślę. Uważam, że to pismo powinno wyglądać całkiem inaczej. Powinno wyglądać tak, jak każde dobre, poważne i szanujące się pismo. Przede wszystkim powinno być ładne i miłe, w sensie szaty zewnętrznej też. Najlepiej, gdyby miało okładkę z błyszczącego papieru, winietkę z orłem w koronie, Papieżem i Wałęsą, a na ostatniej stronie krzyżówkę, rubrykę ogłoszeń, nekrologi, kronikę towarzyską, plotki z wielkiego (konspiracyjnego) świata oraz miłą dla oka fotografię z delikatnym podtekstem erotycznym. Czytelnika bowiem nie obchodzi, skąd bierzemy papier i farbę, i jaka ta farba czy papier jest (najczęściej jest taka, jaka być nie powinna). Czytelnik powinien brać do ręki nasze czasopismo z przyjemnością, a nie z konspiracyjnego nałogu czy z opozycyjnego snobizmu [...]”⁴². Kolejnym krokiem było przekształcenie tytułu w dwa odrębne: „Serwis informacyjny Metrum”⁴³ oraz kwartalnik „Metrum”⁴⁴.

„Serwis informacyjny Metrum” ukazał się tylko dwukrotnie. Zawierał materiał bieżący, między innymi „O świadczenie NSZZ »Solidarność« w sprawie cen i płac”, propozycje w sprawie wprowadzenia II etapu reformy gospodarczej oraz aktualne wiadomości. Kwartalnik „Metrum” był już zupełnie innym pismem. Publikowano w nim obszernie artykuły, sygnowane podpisem autorów (początkowo autorzy miejscowi stosowali pseudonimy). Tematyka poruszanych spraw była rozległa od polityki krajowej i międzynarodowej, do zagadnień kulturalnych i utworów literackich. Pod względem objętości kwartalnik był zdecydowanie najobszerniejszym pismem liczącym od 76 do 108 stron. Właściwie tytuł ten należy zaliczyć do okresu przemian ustrojowych, zarówno z powodu czasu ukazywania się, jak i formuły czasopisma.

Po zaprzestaniu wydawania tytułów „Wiadomości Podlaskie” (1985 r.) oraz „Metrum” jako gazety spełniającej funkcje przekazywania informacji bieżących, na siedleckim rynku prasy niezależnej pojawiła się „Gazeta Podlaska. Informator NSZZ »Solidarność« Region Mazowsze Oddział Siedlce”⁴⁵. Pierwszy numer ukazał się 3 maja 1987 r., a ostatni, podwójny 19-26 marca 1989 r. Mocną stroną pisma były zamieszczane w nim wywiady z czołowymi działaczami „Solidarności” oraz felietony.

⁴² *Jadzia, Materiał jubileuszowy (mój)*, „Metrum” nr 50 1986.01.21, s. 2.

⁴³ „Serwis informacyjny Metrum” nr 1 (63) 1987.02.18, nr 2 (64) 1987.03.11.

⁴⁴ „Metrum” nr 1 wiosna 1987 – nr 7/8 kwiecień 1989.

⁴⁵ „Gazeta Podlaska. Informator NSZZ »Solidarność« Region Mazowsze Oddział Siedlce”. Nr 1-15/16 1987; 17-41/42 1988; 43-48/49 1989. Ogółem ukazało się 38 numerów, w tym 10 podwójnych. Kompletny zbiór numerów pisma znajduje się w zasobach portalu „Encyklopedia Solidarności” <https://encysol.pl/es/zasoby/prasa-ksiazki-i-broszur/gazeta-podlaska> [dostęp 2.02.2025], a także w zbiorach BG UwS.

Jako jedna z pierwszych gazet zamieszczała na swych łamach fragmenty wspomnień pułkownika Ryszarda Kuklińskiego⁴⁶. Jedną stronę poświęcano informacjom lokalnym z terenów województw siedleckiego, a później także białkopodlaskiego. W pojedynczych numerach zamieszczano dodatki: przedruki „Dzwonka Niedzielnego”; dokumenty strajkowe, broszury. Samoistnym dodatkiem była „Migawka” z materiałem fotograficznym z obrad okrągłego stołu⁴⁷. Pismo drukowane było w Warszawie, dzięki czemu docierało do wielu miejsc w kraju, a droga zwrotną pozyskiwano informacje zamieszczane następnie na jego łamach.

Tytułem wydawanym w ramach działalności Komitetu Oporu Społecznego w Siedlcach była również „Gazetka Ludowa”⁴⁸. Ukazało się jedynie trzy numery tego pisma. Według redakcji „Gazetka Ludowa” miała stanowić łącznik pomiędzy miastem i wsią. Tematyka wiejska była bowiem właściwie nieobecna w lokalnej prasie niezależnej po wprowadzeniu stanu wojennego. Redakcja pisma starała się zapłacić tę lukę publikując artykuły dotyczące problemu ochrony środowiska, cen artykułów rolnych, funduszy przeznaczanych na rolnictwo.

Aktywne po sierpniu 1980 r. siedleckie środowisko studenckie zaznaczyła swoją działalność wydawniczą także po wprowadzeniu stanu wojennego. W 1983 r. rozpoczęto drukowanie kontynuacji tytułu „Nierzeczywistość”, którego ukazało się 9 numerów⁴⁹. Publikowano w nim wieści z życia siedleckiej uczelni i braci studenckiej, informacje z innych szkół wyższych w kraju, informacje kulturalne i stały Kącik Debiutów, w którym zamieszczano wiersze nadesłane przez czytelników.

Według katalogu „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990” w Siedlcach między styczniem a czerwcem 1983 r. ukazywał się „Solidarny Podlasiak. Pismo zjednoczonych sił robotników, chłopów i inteligencji podlaskiego podziemia”⁵⁰. Jest to jednak informacja nieprecyzyjna, bowiem pismo było redagowane i wydawane w Białej Podlaskiej przez miejscowe środowisko solidarnościowe⁵¹. Dość enigmatycznym

⁴⁶ *Rewelacje płk. Kuklińskiego*, „Gazeta Podlaska. Informator NSZZ »Solidarność« Region Mazowsze Oddział Siedlce” Nr 1, s. 4; Nr 2, s. 4; Nr 3, s. 4; Nr 4, s. 4; Nr 5/6, s. 5-6; Nr 7/8, s. 5-6; Nr. 9, s. 3-4; Nr 10, s. 4.

⁴⁷ *Gazeta Podlaska. Informator NSZZ »Solidarność« Region Mazowsze Oddział Siedlce*, Nr 46, s. 5-6.

⁴⁸ „Gazetka Ludowa” nr 1 styczeń 1985, nr 2 luty 1985, nr 3 kwiecień 1985. Zbiory Biblioteki cyfrowej Ośrodka KARTA <https://dlibra.karta.org.pl/dlibra/publication/45032/edition/35648#structure> [dostęp 27.12.2024].

⁴⁹ „Nierzeczywistość. Pismo studentów Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej”, nr 1-9. W zbiorach BG UwS znajdują się dwa numery (1, 6) pisma.

⁵⁰ „Solidarny Podlasiak. Pismo zjednoczonych sił robotników, chłopów i inteligencji podlaskiego podziemia” nr 1 styczeń 1983 r., nr 5/6 maj/czerwiec 1983 r.

⁵¹ E. Wilkowski, *Miejsce białskiego piśmiennictwa solidarnościowego z lat 1981-1983 w procesie budowania wewnętrznej podmiotowości narodu*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” t. 23 (2025) wersja cyfrowa https://radzynski-rocznik.pl/?page_id=4137 [dostęp 11.02.2025]. Miejsce wydawania i drukowania pisma było w warunkach konspiracyjnych rzeczą drugorzędną. W trakcie konferencji „Solidarność – czas nadziei. Przemiany społeczno-polityczne w latach 1980-1989”, która odbyła się 29 października 2024 r. uzyskałem na przykład informację, iż część numerów „Wiadomości Podlaskich” powielanych było w placówce poligraficznej działającej przy ośrodku kultury w Białej Podlaskiej. W późniejszym czasie „Gazeta Podlaska. Informator NSZZ »Solidarność« Region Mazowsze Oddział Siedlce” drukowana była w Warszawie, ale w związku z przygotowaniem numerów przez siedlecką redakcję (Tomasz Olko, Tadeusz Kłopotowski) i zamieszczanie w piśmie informacji z Siedlec i okolic, jednoznacznie tytuł ów

tytułem jest natomiast „Goniec Wojenny”, którego zgodnie z ustaleniami Agnieszki Andrzejewskiej ukazały się 2 numery, a trzeci został skonfiskowany w całości⁵². Redakcja apelowała w nim o tworzenie konspiracyjnych struktur społecznych i walkę z WRON-ą wszelkimi sposobami. Wydrukowane numery zawierały informacje o brutalnym traktowaniu internowanych.

Kolejnym publikowanym w okresie po wprowadzeniu stanu wojennego czasopismem siedleckim była „Osa. Pismo niecodzienne”⁵³. Wydawane w 1982 r. wyjątkową formułę pisma satyrycznego. Przeważał materiał ilustracyjny złożony z rysunków satyrycznych wyjaśniających czytelnikom w sposób obrazowy mechanizmy sprawowania władzy ludowej. Uzupełnienie stanowiły informacje tekstowe, między innymi o internowaniu artystów: M. Zembatego, Z. Laskowika, J. Fedorowicza, B. Smolenia.

Równie niecodzienne oblicze posiadał tytuł „Paranoja. Nieregularnik frontu artystycznego »Sabinka«”⁵⁴. Ukazały się dwa numery tegoż pisma, jeden na wiosnę, a drugi jesienią 1986 r. Podtytuł dokładnie odzwierciedlał rodzaj treści zamieszczanych w piśmie, którego łamy w całości wypełnione były różnymi formami przekazu artystycznego. Były to wiersze, opowiadania, rysunki, teatryki, humoreski. Wydaje się, że jako jedyne pismo wydawane poza oficjalnym obiegiem w Siedlcach nie zawierało nawiązań do polityki.

Koniec lat 80-tych zmienił diametralnie warunki funkcjonowania na rynku prasowym. Jeszcze przed oficjalnym zniesieniem cenzury⁵⁵ zaczęły w przestrzeni publicznej funkcjonować coraz to nowe tytuły czasopism. Kluczową kwestią było zaprzestanie represji skierowanej wobec twórców, kolporterów i czytelników niezależnej prasy. Jednak do tego momentu w Siedlcach powstało silne i zróżnicowane środowisko dziennikarskie. Środowisko, które na przestrzeni kilku lat zdobyło doświadczenie w pracy legalnej, a następnie kontynuowało działalność w podziemiu. Widoczna jest przy tym ewolucja wydawnictw, nie tylko ze względu na obiektywne warunki działalności, ale też i z uwagi na zmianę zapatrywań na to, jakie to mają być czasopisma i o czym mają pisać.

Podsumowanie

W pierwszych miesiącach po powstaniu „Solidarności” najważniejszym zadaniem nowo powstałych tytułów stało się przekazywanie podstawowych informacji

związany z ośrodkiem siedleckim. Natomiast wedle ustaleń E. Wikowskiego „Solidarny Podlasiak” należy bezspornie powiązać z Białą Podlaską.

⁵² „Goniec Wojenny” nr 1 z 9.04.1982, nr 2 i nr 3 (?) kwiecień 1982 r. Portal „Siedlecka Fundacja Pamięci”, <https://pamiecsiedlce.pl/bibula/prasa/goniec-wojenny> [dostęp 27.12.2024]. Czasopisma tego nie uwzględnia katalog „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990”.

⁵³ „Osa. Pismo niecodzienne” nr 1 styczeń 1982 r. Według informacji zamieszczonych na portalu „Siedlecka Fundacja Pamięci” ukazało się 9 numerów, <https://pamiecsiedlce.pl/bibula/prasa/osa> [dostęp 27.12.2024]. Według katalogu „Czasopisma polskie niezależne 1976-1990” było ich ogółem 14.

⁵⁴ „Paranoja. Nieregularnik frontu artystycznego »Sabinka«”, nr 1, 3, 1986, biblioteka cyfrowa Ośrodka KARTA <https://dlibra.karta.org.pl/dlibra/publication/47313/edition/37788#structure> [dostęp 29.12.2024].

⁵⁵ Dziennik Ustaw 1990 nr 29 poz. 179 Ustawa z dnia 11 kwietnia 1990 r. o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy – Prawo prasowe.

o związku, o jego strukturach, o możliwościach i metodach zakładania organizacji zakładowych, o działaniach jakie można podejmować i w jaki sposób prowadzić pertraktacje z władzą. Drukowano uchwały komisji zakładowych, postulaty, apele i komunikaty. Z czasem pojawiły się teksty publicystyczne omawiające bieżącą sytuację, wywiady z działaczami związkowymi, przemówienia, sprawozdania ze zjazdów. Rysem charakterystycznym w niezależnej prasie siedleckiej była obecność od początku tematyki religijnej. Istotnym elementem w wydawanych przez poszczególne komisje zakładowe pismach było ograniczanie się do zagadnień ważnych dla konkretnego środowiska. Stąd też różnice w treści zawartych tytułach redagowanych w środowisku studenckim, robotniczym czy rolniczym.

Po utworzeniu ponadzakładowej struktury NSZZ „Solidarność” Oddział w Siedlcach, redakcja podległych jej organów prasowych stanęła przed zadaniem prowadzenia pisma, które spełniałoby zadanie przekazywania informacji skierowanych do różnych grup społecznych. Cały czas najwięcej miejsca zajmowały materiały związkowe, ale zaczęły pojawiać się także artykuły historyczne, zwłaszcza dotyczące kwestii nie poruszanych przez gazety oficjalnego obiegu, polemiki oraz utwory literackie. W czasopiśmie drukowano również rysunki o charakterze satyrycznym.

Późnym latem i jesienią 1981 r., wraz z nasileniem się akcji protestacyjnych różnych środowisk, zaczęły ukazywać się informatory, biuletyny, serwisy przekazujące bieżące informacje o wydarzeniach. Dominowały w nich materiały przedrukowywane z ogólnopolskich tytułów prasy niezależnej oraz wytworzone na miejscu, w danym środowisku, np. o przygotowaniach do akcji strajkowej, przebiegu protestu itp.

Wprowadzenie stanu wojennego w pierwszym okresie wpłynęło znacznie na sytuację siedleckiej prasy niezależnej. Zniknęły tytuły wydawane przez komisje zakładowe. Jedynie w środowisku studenckim starano się podtrzymać aktywność publikacyjną, ale trzeba zdać sobie sprawę, iż w ograniczonej rozmiarowo społeczności, znacznie trudniej jest prowadzić działalność nielegalną z punktu obowiązującego prawa. Dlatego także inicjatywa studencka nie trwała długo. Większe szanse miała działalność na poziomie organizacji ponadzakładowych (NSZZ „Solidarność” Oddział w Siedlcach”, Komitet Oporu Społecznego).

W pierwszych miesiącach stanu wojennego ukazujące się wówczas czasopisma niezależne skupiły się na przekazywaniu informacji dotyczących bieżących wydarzeń, przede wszystkim aresztowań, internowań, innych rodzajów represji stosowanych wobec działaczy opozycyjnych, sposobom i formom pomocy represjonowanym i ich rodzinom. Starano się przekazywać rzetelne wiadomości o sytuacji w kraju i na świecie. Publikowano materiały zdelegalizowanych struktur „Solidarności”, zalecenia, uchwały, ogłoszenia. Z biegiem czasu dołączano teksty publicystyczne, historyczne oraz utwory literackie.

Wraz z normalizacją stosunków (zniesienie stanu wojennego), oblicze prasy niezależnej zaczęło się zmieniać. Najbardziej charakterystyczną ewolucję widać na przykładzie pisma „Metrum”. Symptomatyczny jest tutaj przytoczony fragment jednego z artykułów, traktujący o wizji wydawanego tytułu. Co ciekawe, po kilku miesiącach zmiany zaczęto wcielać w życie tworząc kwartalnik kulturalno-literacki i oddzielny serwis informacyjny. Zmiany widoczne były także w inny sposób, a mianowicie po-

jawianiem się nowych tytułów o innych charakterze niż dotychczas. W okresie przełomu lat 1989-1991, który w artykule nie został uwzględniony, powstanie około 10 nowych tytułów⁵⁶. Stanowią one będą awangardę prasy siedleckiej lat dziewięćdziesiątych, działającej już zupełnie odmiennej rzeczywistości społecznej i politycznej.

REFERENCES - BIBLIOGRAFIA

Sources:

Dziennik Ustaw 1981 nr 29 poz. 155, Uchwała Rady Państwa z dnia 12 grudnia 1981 r. w sprawie wprowadzenia stanu wojennego ze względu na bezpieczeństwo państwa.

Dziennik Ustaw 1990 nr 29 poz. 179 Ustawa z dnia 11 kwietnia 1990 r. o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy – Prawo prasowe.

Press:

„ABC. Ruch Młodej Polski”, nr 1, 1981.

„Biuletyn Informacyjny. NSZZ »Solidarność« przy WLKS »Mostostal« Siedlce”, nr 1-3, 5 1981.

„Gazetka Ludowa”, nr 1-2, 1985.

„Gazeta Podlaska. Informator NSZZ »Solidarność« Region Mazowsze Oddział Siedlce”, nr 1-15/16 1987; 17-41/42 1988; 43-48/49 1989.

„Głos Niezależnych. Pismo NSZZ »Solidarność« przy Wyższej Szkole Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach”, nr 2-12, 1981.

„Goniec Wojenny” nr 1-2, 1982.

„Informator »Solidarność« Siedlce”, nr 5-22, 1985-1986.

„Komunikat Rzecznika Prasowego MKS NSZZ »Solidarność« Oddział Siedlce”, nr 5, 1981.

„Metrum”, nr 1-62, 1983-1986.

„Metrum”, nr 1-8, 1987-1989.

„Młoda Myśl”, nr 1-2, 1981.

„Nierzeczywistość. Pismo studentów Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej”, nr 1-9, 1983-1984.

„Nierzeczywistość. Strajkowy biuletyn informacyjny WSR-P w Siedlcach”, nr 4-7, 1981.

„Niezależni. Pismo przy Odlewni Staliwa »Stalchemak« w Siedlcach”, nr 1-3, 1981.

„Odnova. Dodatek literacki”, nr 1-3, 1981.

„Odnova. Wieś samorządowa”, nr 1, 1981.

„Odnova”, nr 1-17, 1981.

„Osa. Pismo niecodzienne”, nr 1-9, 1984.

„Paranoja. Nieregularnik frontu artystycznego »Sabinka«”, nr 1, 3, 1981.

„Pielgrzym Podlasia”, jednodniówka 17/18 października 1981.

„Serwis informacyjny Metrum”, nr 1-2, 1987.

⁵⁶ Były to wspomniane już w przypisie 36 „Gazeta Wyborowa” (18 maja 1989 r. – jeden numer); „Siedlecki Szept Ludu” (listopad 1988 r. – listopad 1990 r.); „NOS” (styczeń 1989 r. – kwiecień 1990 r.); „Biuletyn NZS WSRP Siedlce” (30 czerwiec 1989 r.); „Jednodniówka Studencka” (3 lipiec 1989 r.); „Naprzód” (czerwiec 1989 r. – styczeń 1990 r.); „Nasz Czas” (październik 1989 r. – grudzień 1990 r.); „Do-NOS-ik” (listopad 1990 r.) oraz „Biuletyn Strajkowy” (1990 r.); „Informator Regionu Podlasie Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego” (1989-1990) oraz „Głos Niezależnych” (1990 r.), nawiązujący do tytułu ukazującego się w latach 1980-1981.

„Serwis Informacyjny MKS Siedlce”, 1981.

„Serwis Informacyjny NZS WSR-P”, nr 1, 1981.

„Serwis Informacyjny Ogólnopolskiego Komitetu Protestacyjnego w Siedlcach” nr 16, 18-22, 24-27, 1981.

„Solidarność. Pismo NSZZ »Solidarność« przy WSR-P Siedlcach”, nr 1, 1980

„Solidarny Podlasiak. Pismo zjednoczonych sił robotników, chłopów i inteligencji podlaskiego podziemia”, nr 1, 5/6, 1983.

„Z Kosą. Biuletyn Ogólnopolskiego Komitetu Akcji Protestacyjnej NSZZ RI »Solidarność« w Siedlcach”, nr 1, 1981.

Wiadomości Podlaskie. Biuletyn informacyjny NSZZ »Solidarność« Region Mazowsze Oddział Siedlce i NSZZ »Solidarność« Rolników Indywidualnych”. Numery 2, 4, 14, 21,23, 24-25, 27, 28, 31, 34, 35-38, 50/51, 52, 65, 69, 72-81, 83-89, 91, 93, 95, 97-98, 1982-1985.

Studies:

Andrzejewska A., NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze – Oddział w Siedlcach. *Kalendarium i wybór dokumentów. Część 1*, Siedlce 2015, s. 163-179.

Bibliografia niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976–1990. Indeksy, oprac. S. Skwirowska, J. Podrugiel, Warszawa 2001.

Bobryk W., *Z minionych dni. Wspomnienia o niezależnej prasie siedleckiej w latach osiemdziesiątych*, [w:] *Prasa Podlaska w XIX-XX wieku. Szkice i materiały*, Tom I, red. D. Grzegorczyk i A. Kołodziejczyk, Siedlce 2000, s. 182-191.

Charczuk W., Goławski Zygmunt Michał, [w:] *Słownik biograficzny Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza*, t. VIII, Siedlce 2022, s. 48-53.

Domagalski W., NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze, [w:] *NSZZ Solidarność 1980-1989*, Tom 5, *Polska Środkowo-Wschodnia*, red. Ł. Kamiński i G. Waligóra, Warszawa 2010.

Grzegorczyk D., *Prasa siedlecka w latach 1944-1998*, [w:] *Prasa podlaska w XIX - XX wieku szkice i materiały* T. 2, red. D. Grzegorczyk i A. Kołodziejczyk, Siedlce 2004, s. 46-60.

Grzegorczyk D., *Materiały bibliograficzne do historii prasy siedleckiej w latach 1944-1998*, [w:] *Prasa podlaska w XIX - XX wieku szkice i materiały* T. 2 red. D. Grzegorczyk i A. Kołodziejczyk, Siedlce 2004, s. 61-84.

Kołodziejczyk A., *Dwa wieki prasy podlaskiej, Uwagi metodologiczne i warsztatowe*, [w:] *Prasa Podlaska w XIX-XX wieku. Szkice i materiały*, Tom I, red. D. Grzegorczyk i A. Kołodziejczyk, Siedlce 2000, s. 9-22.

Lewandowski A., *Ruch Młodej Polski. Historia i współczesne reminiscencje*, „Historia i polityka”, 2009 nr 1(8), s. 47-62.

Welik G., *Prasa województwa siedleckiego w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] *Prasa Podlaska w XIX-XX wieku. Szkice i materiały*, Tom I, red. D. Grzegorczyk i A. Kołodziejczyk, Siedlce 2000, s. 193-204.

Wilkowski E., *Miejsce bialskiego piśmiennictwa solidarnościowego z lat 1981-1983 w procesie budowania wewnętrznej podmiotowości narodu*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” tom 23 (2025) wersja cyfrowa https://radzynskiocznik.pl/?page_id=4137 [dostęp 11.02.2025]

Wróblewski R., *Charakterystyka liczbowa prasy niezależnej z lat 1976–1990*, [w:] *Papierem w system. Prasa drugoobiegowa w PRL*, red. M. Marcinkiewicz, S. Ligarski, Szczecin 2010, s. 156-176.